

<https://doi.org/10.28925/2524-0757.2024.113>
УДК: 272-788

Руслана ШЕРЕТЮК,

професорка кафедри образотворчого
та декоративно-прикладного мистецтва
Рівненського державного
гуманітарного університету,
докторка історичних наук, професорка,
Рівне, Україна

Ruslana SHERETIUK,

Professor at the Department of Fine
and Decorative Arts,
Rivne State Humanities University,
Doctor of History, Professor,
Rivne, Ukraine

e-mail: sheretyuk.r@gmail.com

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-6278-0132>

Надія СТОКОЛОС,

професорка кафедри філософії,
теології та історії церкви
Українського гуманітарного інституту,
докторка історичних наук, професорка,
Буча, Україна

Nadiia STOKOLOS,

Professor at the Department of Philosophy,
Theology and History of the Church,
Ukrainian Humanities Institute,
Doctor of History, Professor,
Bucha, Ukraine

e-mail: sheretyuk.r@gmail.com

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-6278-0132>

**Місія римо-католицького Ордену Пресвятої Трійці:
суть, віхи історії, модернізація (кінець 12 — початок 21 ст.)**

У статті окреслено обставини й чинники заснування римо-католицького Ордену Пресвятої Трійці (тринітаріїв), а також охарактеризовано провідні сфери його місіонерської діяльності — викуп християн із полону, медична допомога, благодійництво. Суспільний запит на служіння ченців-тринітаріїв свого часу зумовив динамічне поширення і, зрештою, утвердження їхньої спільноти у «всьому християнському світі», зокрема в Європі, Азії, Африці та Америці. Водночас вказано на низку факторів, що призвели до кризових явищ у її середовищі й відповідних трансформацій організаційної структури. Проаналізовано сучасне становище тринітаріїв, зокрема склад, чисельність, а також географію мережі осередків, та простежено процес переосмислення членами ордену усталеного погляду на головну мету діяльності. Нині — це духовний «викуп» бранців різних форм сучасного поневолення й узалежнення. Наголошено, що з огляду на сучасні глобальні кризи і, відповідно, перманентні загрози безпеці людини, діяльність ордену тринітаріїв продовжує бути актуальною.

Ключові слова: свобода, Римо-Католицька церква, Орден Пресвятої Трійці, тринітарії, викуп із полону, харизма.

**Mission of the Roman Catholic Order of the Holy Trinity:
Content, events of history, modernization
(the end of 12th — the beginning of 21st century)**

Freedom as a universal category of human existence is the fundamental principle of becoming and modern development of European civilized matrix, and also one of the markers of Ukrainian mentality and identity. Its interpretations are closely related, in particular, to Christianity, because freedom is decoded as a gift from God,

in return, lack of freedom is unconditional evil and spiritual slavery. In the history of the Roman Catholic Church one of the examples of struggle for human freedom, in particular, its liberation from captivity, is the activity of the order of Holy Trinity (Trinitarians). In 2023, 830 years have passed since the foundation of the order, and 825 years passed from its acquisition of the official status of the monastic community. Exactly the importance of character of the activity of this Roman Catholic order and a number of jubilee dates, related to it, determine the actuality of the chosen topic.

The purpose of the article is to clarify the uniqueness of the spiritual calling and modern transformation of the direction of activity of the Roman Catholic order of Holy Trinity (Trinitarians) during the end of the 12th — beginning of the 21st century.

The article is an attempt analytical generalization of factual and source material from history, direction and effectiveness of activity of the Roman Catholic order of the Trinitarians.

The article outlines the circumstances and factors of the establishment of the Roman Catholic Order of Holy Trinity (Trinitarians), and also leading links of its missionary activity — redemption of Christians from captivity, medical assistance, charity. It was investigated, that the public demand for the service of monks- trinitarians on that time caused a dynamic spread, and finally the establishment of their community in “the whole Christian world”, in particular in Europe, in Asia, in Africa and in America. There is a number of factors, that led to the crisis in its environment and corresponding transformations of the organizational structure. It is analyzed the current situation of Trinitarians in particular the staff, number, as well as the geography of the chains of its cells. It is traced the process of revise by the members of the order an established view of the main purpose of the activity. Nowadays it is spiritual “redemption” of captives of various forms of modern enslavement and addiction. It is emphasized, that in view of modern global crises, and accordingly, permanent threats to human safety, the activity of the order of the Trinitarians continues to be relevant.

Key words: *freedom, Roman Catholic Church, Order of the Most Holy Trinity, trinitarians, redemption from captivity, charisma.*

© Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2024

© Стоколос Н., Шеретюк Р., 2024

Свобода як універсальна категорія людського буття є фундаментальним принципом становлення та сучасного розвитку європейської цивілізаційної матриці, а також одним із маркерів української ментальності й ідентичності. Її інтерпретації тісно пов'язані зокрема з християнством, оскільки свобода декодується ним як Божий дар, натомість несвобода — безумовне зло і духовне рабство. В історії Римо-Католицької церкви одним із прикладів боріння за свободу людини, зокрема звільнення її з неволі, є діяльність Ордену Пресвятої Трійці (тринітаріїв). У 2023 р. виповнилося 830 років із часу заснування ордену тринітаріїв та 825 років із набуття ним офіційного статусу чернечої спільноти. Отже, злободенність характеру діяльності цього римо-католицького ордену й низка ювілейних дат, пов'язаних із ним, актуалізують окреслену авторками тему.

У вітчизняній гуманітаристиці безпосередньо проблематиці історії римо-католицького ордену тринітаріїв без прив'язки до якогось конкретно-

го осередку в Україні присвячено не так й багато праць, а з академічних — жодної. Із науково-популярних розвідок віх історії, а також специфіки місійної праці цієї чернечої спільноти слід відзначити публікації Петра Гаврилишина⁶⁴⁹ і Василя Кметя⁶⁵⁰.

Польська історична наука в цьому контексті характеризується вагомими науковими напрацюваннями. Так, з'ясування суспільно-політичних обставин постановня, засади чернечого життя та перебіг процесу інституалізації римо-католицького Ордену Пресвятої Трійці стали предметом низки студій Анджея Вітко⁶⁵¹. Докладний виклад обставин заснування ордену тринітаріїв і подвижництва його патріархів, значимих соціогуманітарних набутоків діяльності в різних країнах Центрально-Східної Європи, зокрема Австрії, Угорщині, Чехії і Польщі впродовж кінця 17 — 20 ст., а також особливостей сучасної інтерпретації тринітарної візії свободи містяться у статті Тадеуша Фітича⁶⁵². Про практичну реалізацію духовного покликання тринітаріїв за умов

⁶⁴⁹ Гаврилишин П. Чому Церква споконвіку дбає про свободу людини? Бо це найцінніший дар. Орден Тринітаріїв. URL: <https://prison-pastoral.blogspot.com/2012/07/blog-post.html>

⁶⁵⁰ Кметь В. Про 517 християн, врятованих з турецького полону, або монахи-тринітарії у Львові (відео). URL: <https://photo-lviv.in.ua/pro-517-hrystyyan-vryatovanyh-z-turetskoho-polonu-abo-monahy-trynitariji-u-lvovi-video/>

⁶⁵¹ Witko A. Gloria Tibi Trinitas et captivis libertas: del pasado y del presente de la Orden Trinitaria. Z przeszłości i terażniejszości Zakonu Trynitarskiego. Kraków, 2000; Witko A. The beginnings of the Order of the Most Holy Trinity and its rule. *Folia Historica Cracoviensia*. 2007. Vol. 13. P. 135-144.

⁶⁵² Fitych T., ks. Impuls do walki z nowymi formami niewolnictwa i osobowej degradacji. 800. rocznica śmierci założyciela zakonu trynitarzy – św. Jana z Mathy (1150-1213). *Studia Wroclawskie*. 2014. Wyp. 16. S. 106-125.

сьогодення йдеться у публікації Лукаша Качинського⁶⁵³. Відсутність у вітчизняній історіографії комплексного дослідження історії та модерної діяльності ордену тринітаріїв урешті спонукала авторок звернутися до нього.

Мета статті полягає у з'ясуванні своєрідності духовного покликання і модерної трансформації місії римо-католицького Ордену Пресвятої Трійці (тринітаріїв) впродовж кінця 12 — початку 21 ст.

Хрестові походи на Близький Схід, що тривали протягом 11–13 ст., арабські завоювання на Піренейському півострові, війни між християнами й мусульманами в Іспанії, Італії та на Сицилії вкрай загострили проблему становища полонених християн, з якими в мусульманських країнах зазвичай поводитися з особливою жорстокістю. Вирішувалася вона по-різному, але найчастіше — через викуп невольників, що практикувався з 11 ст. Наприклад, відомо, що 1176 р. король Єрусалиму Балдуїн IV (1161–1185) заплатив викуп у розмірі 120 тисяч золотих динарів за французького лицаря Рено де Шатільйона, котрий 1160 р. під час Другого хрестового походу потрапив у полон до маврів. Того ж 1176 р. за 80 тисяч динарів із неволі був викуплений Раймунд III, граф Тріполійський (1140–1187). У 1194 р. за 150 тисяч марок із полону був звільнений англійський король Річард I Левове Серце (1157–1199). У 1250 р. за викуп у 400 тисяч турських ліврів, що, до речі, становило третину річного прибутку Франції, з мусульманського полону було звільнено французького короля Людовика IX (1214–1270)⁶⁵⁴. Зрозуміло, що такі кошти могли заплатити за свободу лише окремих осіб.

До військово-релігійних походів на Близький Схід із метою звільнення Гробу Господнього було залучено велику кількість людей із середовища нижчих верств населення, котрі ставали хрестоносцями часто через безвихідь і життєві незгоди. Тож їм, потрапивши в полон, зазвичай сподіватися було ні на що — незначних бранців-християн чекали лише рабство чи смерть. Саме в цьому історичному контексті у тогочасній Європі виникла низка римо-католицьких чернечих спільнот, місія яких полягала у викупі полонених християн із мусульманського полону.

Християнське милосердя як вид соціальної допомоги ідеологічно ґрунтується на його догматах: у першу чергу на любові до ближнього (як до самого себе) і доброму, співчутливому ставленні до людей, які потрапили у скрутну ситуацію. Провідна роль у реалізації ідей християнського мило-

сердя, зокрема допомоги ближньому, належала чернечим орденам Римо-Католицької церкви. Саме вони стали суспільними благодійницькими інституціями, діяльність яких була спрямована на моральну й матеріальну підтримку найбільш уразливих верств населення.

З 11 ст. католицькі ордени умовно поділилися на дві основні групи. До першої належали ті, які мали на меті служіння Богові молитвами, казаннями, суворим дотриманням обітниць. Це були: бенедиктинці, цистерціанці (або бернардинці), пізніше — кармеліти. До другої входили чернечі спільноти, для яких пріоритетним було практичне завдання: визволення Гробу Господнього (тамплієри), догляд за хворими та пораненими (іоніти чи госпітальєри), викуп християнських невольників із мусульманського полону (тринітарії, мерседарії) й інші⁶⁵⁵.

Приміром, духовно-лицарським товариством, яке, крім військової справи, опікувалося захистом християнських паломників і викупом християнських невольників із полону, був Орден Пресвятої Діви Марії Монжуа, заснований 1176 р. Справою викупу християнських бранців із мусульманського полону результативно займалися також ченці-мерседарії. Вони — представники римо-католицького Ордену Пресвятої Діви Милосердної для викупу невольників, заснованого 1218 р. Одним із перших орденів, який виник у добу хрестових походів і цілеспрямовано займався викупом християнських невольників із мусульманської неволі, став орден тринітаріїв.

Римо-католицький чернечий орден тринітаріїв (повна назва — *(латин.) Ordo Sanctissimae Trinitatis de Redemptione Captivorum* (Орден Пресвятої Трійці); його девіз: *(латин.) «Gloria Tibi Trinitas et captivis libertas»* («Слава Тобі, Трійце, а полоненим — свобода»)) виник 1193 р. у Франції. 17 грудня 1198 р. відбулося офіційне піднесення ордену Пресвятої Трійці та затвердження його статуту, про що йшлося у папській буллі «Operante divinae dispositionis»⁶⁵⁶. Його засновники — Іоан (Жан, також Хуан) де Мафа і Фелікс де Валуа.

Ключовою подією, що стала своєрідним тригером обставин заснування ордену Пресвятої Трійці, було видіння, яке Іоан де Мафа нібито пережив 28 січня 1193 р. у Парижі під час свого першого богослужіння. Згідно агіографічної традиції, під час літургії він просив Бога дати йому знак із неба, до якого чернечого ордену вступати. Коли ж у молитві підніс очі догори, то побачив Ісуса Христа в білих шатах із червоно-синім хрес-

⁶⁵³ Kaczyński Ł. Trynitarze. Odpowiedź na różne niewole świata. URL: <https://www.ekai.pl/trynitarze-odpowiedz-na-rozne-niewole-swiata/>

⁶⁵⁴ Могилевский И. Милосердие в период раннего средневековья. *History Illustrated*. 2014. № 10. С. 81–82.

⁶⁵⁵ Історія соціальної роботи / уклад: О. О. Кравченко, О. О. Матрос. Умань : РВЦ «Візаві», 2017. С. 22, 26.

⁶⁵⁶ Witko A. The beginnings of the Order... P. 135–138.

том на грудях і двох невільників — світлошкірого та темношкірого. За цим переказом, численні гості, серед яких були присутні єпископ Парижа та настоятель Абатства Святого Віктора, запрошені на свято першого богослужіння Іоана де Мафи, немовби теж стали свідками цієї надзвичайної візії. Пізніше зображення саме цієї сцени святий Іоан де Мафа, засновник і перший генерал ордену тринітаріїв, наказав помістити на його печатку як емблему. До наших днів збереглася мозаїка, виконана 1210 р. на замовлення Іоана де Мафи на супрапорті, тобто у ніші над вхідними дверима до римського шпиталю Сан-Томазо-ін-Форміс. Вона зображує Христа Пантократора, котрий тримає за руки двох невільників: світлошкірого з червоно-синім хрестом у руці та темношкірого. Мозаїка містить напис: «Signum Ordinis Sanctae Trinitatis et Captivorum» («Символ Ордену Пресвятої Трійці та Полонених»).

Іоан де Мафа створив оригінальний орденський статут «Regula primitive Ordinis Sanctissimae Trinitatis» («Початкове правило Ордену Пресвятої Трійці»), який різнився від інших тогочасних правил життя чернечих спільнот. Його своєрідність характеризувалася трьома провідними рисами. Першою було перманентне відсилання в тексті до Пресвятої Трійці. Так, вона згадувалася вже в перших реченнях Правила, що означили назву ордену та його членів: «Fratres domus Sanctae Trinitatis» («Брати дому Пресвятої Трійці»). Усі осередки ордену мали носити цей титул: «Omnes ecclesiae istius Ordinis intitulentur nomine Sanctae Trinitatis» («Усі церкви цього Ордену мають назву Пресвятої Трійці»), а настоятель осередку (дому) мав називатися «minister domus Sanctae Trinitatis» («служитель дому Пресвятої Трійці») ⁶⁵⁷. Водночас символічна природа Пресвятої Трійці, на думку дослідників, полягає у положенні Правила, за яким прибутки ордену тринітаріїв мали поділятися на три рівні частини: одна призначалася на найнеобхідніші потреби ченців, інша виділялась на підтримку бідних і нужденних, а третя — на викуп полонених. Примітним є й габіт (верхній довгий одяг) тринітаріїв — біла туніка й скапулярій із червоно-синім хрестом. Згідно орденської традиції, ці кольори є символами Святої Трійці: білий — Отця, синій — Сина, Ісуса Христа, а червоний — Святого Духа. У цьому контексті слухним видається умовивід Анджея Вітко, що ставлення тринітаріїв до Пресвятої Трійці було дуже конкретним й очевидним, віддаленим від богословсько-філософських спекуляцій і уявлень про

Триєдиного Бога як таємниці та предмета споглядання. Більше того, воно було «перш за все основою діяльності, спрямованої на викуп полонених й обслуговування бідних» ⁶⁵⁸.

Новаторським у «Regula primitive Ordinis Sanctissimae Trinitatis» було й те, що саме братерство становило суть спільнотної поведінки в орденському середовищі тринітаріїв. Так, згідно Правила, в його монастирі (домі) мало мешкати не менше 7-ми братів, один з яких — міністр — мав стати старшим над іншими. Завданням міністра було: «Omnibus fratribus suis, sicut sibimet minister fideliter administre», тобто «вірно служити всім своїм братам, як самому собі» ⁶⁵⁹. Отже, тринітаріями було відкинуто офіційну посаду настоятеля; очолював чернечий осередок обраний його спільнотою міністр (переклад з латин. — «слуга»). Також було нівельовано відмінність між ним і його підлеглими, оскільки всі мали бути дійсно братами. Братерська любов як стрижень чернечого співжиття тринітаріїв виявлялася й у процедурі обрання міністра: «Electio ministri per commune fratrum consilium fiat» («Вибір міністра буде відбуватися через спільну раду братів»), відкритому діалозі під час щотижневих капітул, в уникненні хибних звинувачень та в обов'язку праці, який стосувався всіх без виключення. Зрештою, практика вживання дефініції «domus» (дім) щодо осередку тринітаріїв була пов'язана саме з тим, щоб «сильніше підкреслити родинну атмосферу чернечого братерства» ⁶⁶⁰.

Найбільше уваги у «Regula primitive Ordinis Sanctissimae Trinitatis» — майже три чверті тексту — приділялося питанню дотримання членами ордену обітничі бідності. Уже в першому його положенні йшлося, що брати мають жити «in castitate et sine proprio vivant», тобто в «чистоті та без особистої власності». Декларований в орденському Правилі поділ прибутку на три частини, з яких одна призначалася на викуп полонених, а друга — на реалізацію благодійних заходів на потреби хворих і бідних, мав гарантувати, що Орден Пресвятої Трійці не буде багатіти; на це була зорієнтована низка положень «Regula primitive Ordinis Sanctissimae Trinitatis». Вочевидь цьому сприяв й офіційно означений другий елемент місії тринітаріїв — «cura hospitum et pauperum et oranium euntium et redemptium», а саме — турбота про хворих, бідних і паломників ⁶⁶¹.

Отже, провідним напрямом діяльності цього ордену було звільнення через викуп християнських бранців із мусульманського полону, а та-

⁶⁵⁷ Regula primitiva Ordinis Sanctissimae Trinitatis / Pierwotna Reguła Zakonu Trójcy Najświętszej. Witko A. Trynitarze. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, 1999. S. 47–48.

⁶⁵⁸ Witko A. The beginnings of the Order... P. 143.

⁶⁵⁹ Regula primitiva Ordinis Sanctissimae Trinitatis... S. 49.

⁶⁶⁰ Witko A. The beginnings of the Order... P. 143.

⁶⁶¹ Regula primitiva Ordinis Sanctissimae Trinitatis... S. 53–55.

кож надання медичної допомоги хворим і вбогим. Першим орденським осередком тринітаріїв став монастир у Північній Франції, а перша акція викупу невольників відбулася вже 1199 р. у Марокко, під час якої було визволено 186 осіб⁶⁶². Усього ж протягом 1258–1695 рр. ченці цього ордену викупили з мусульманського полону 30 732 невольників⁶⁶³.

Діяльність ордену тринітаріїв не обмежувалася визволенням бранців з неволі. Оскільки звільнені з полону зазвичай були вбогими, то для них створювалися спеціальні будинки милосердя. Тут їм надавали певну матеріальну допомогу, забезпечуючи найнеобхіднішим, лікували і, безумовно, дбали про духовні потреби⁶⁶⁴. У доповнення до головної мети своєї діяльності — викупу християн-невольників — кожний тринітарський чернечий осередок сприяв вирішенню нагальних потреб місцевих парафіян. Їх служіння включало гостинність щодо подорожуючих і всіх потребуючих допомоги, турботу про хворих і нужденних, організацію й забезпечення освіти. Зрозуміло, що тринітарії повсякчас займалися евангелізацією, зокрема проповідництвом. Унаслідок цього їхня праця виявилася настільки актуальною, що орден за нетривалий час набув значного поширення. Відомо, що на кінець пізнього середньовіччя функціонувало близько 150 тринітарських осередків (домів) у 14-ти провінціях, а саме у Франції, Португалії, Італії, Англії й Швеції⁶⁶⁵.

Апогей розвитку ордену тринітаріїв припав на 15 ст.: тоді він мав близько 800 монастирів і кілька тисяч ченців⁶⁶⁶. Однак поступово почав занепадати. Це було пов'язано з тим, що, незважаючи на великі суми грошей, які проходили через руки тринітаріїв, вони були вимушені постійно боротися з нестатками. Зокрема через те, що їм доводилося покривати величезні витрати численних лікарень і притулків. Також вони дуже постраждали у Франції під час англійського вторгнення 15 ст. і релігійних воєн 16 ст. Кризову ситуацію супроводжували й перманентні конфлікти за території впливу з ченцями-мерседаріями; їхнє суперництво породило численні судові позови

у Франції й Іспанії, де вони впродовж тривалого часу оскаржували права одне одного.

Скрутне матеріальне становище осередків тринітаріїв призвело до деякого пом'якшення орденських правил, що, зі свого боку, спричинило гострі суперечки в їхньому середовищі. Зрештою, 1578 р. у Портуазі (Франція) відбувся перший розкол ордену тринітаріїв. У 1633 р. він дістався й «колиски ордену» — французького Серфрөйду. Приблизно в той самий час тринітарії Іспанії під керівництвом Хуана Батіста де ла Консепсьйон (Іоана Хрестителя Зачаття) здійснили реформу, спрямовану на повернення до суворих первісних правил чернечого життя; вони заснували Конгрегацію «босих тринітаріїв Іспанії». Їхні правила поширилися на орденські осередки в Італії, Польщі, Литві, Австрії, Угорщині й Чехії, де під час тогочасних воєн із турками викуп полонених був у великій пошані⁶⁶⁷. Отже, у 16 ст. із середовища ордену тринітаріїв у Франції вийшли тринітарії старої формації, котрі 1766 р. заснували самостійний орден, а в Іспанії — босі тринітарії. Саме вони 1636 р. започаткували свою автономну конгрегацію.

Боротьба з Османською імперією актуалізувала ідею організованого й систематичного викупу полонених із неволі й у шляхетсько-магнатському середовищі Речі Посполитої⁶⁶⁸. Примітно, що тут тринітарії з'явилися саме на східних, тобто українських, теренах. Так, перший тринітарський монастир було засновано 1686 р. у Львові. У 1688 р. тринітарії вже мали свій осередок у Варшаві, 1689 р. — Кракові⁶⁶⁹, 1694 р. — Вільно, а 1699 р. — Кам'янці-Подільському. За ініціативи, а також сприяння міністра львівського осередку Антонія Вельгорського, котрий родом був із Горохова, що на Волині, за досить короткий термін постали тринітарські обителі у Луцьку (1717), Томашові Замойському (1727), Бересті Литовському (1727) і Любліні (1728)⁶⁷⁰. Згідно даних Яна Марека Гіжицького⁶⁷¹, всього на теренах Речі Посполитої функціонувало 33 осередки ордену тринітаріїв. Відомо, що впродовж 1688–1782 рр. тринітарії польської провінції, виконуючи головну свою

⁶⁶² Trynitarze. Podręczna Encyklopedia Kościelna. Poznań — Warszawa: Wydawnictwo biblioteki dzieł chrześcijańskich, 1914. T. XXXIX–XL. S. 275.

⁶⁶³ Гаврилишин П. Чому Церква... URL: <https://prison-pastoral.blogspot.com/2012/07/blog-post.html>

⁶⁶⁴ Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK). Zespół Archiwum Wolnego Miasta Krakowa. Sygnatura 29/200/0/26/3707. Ark. 27–30.

⁶⁶⁵ Witko A. Sztuka w służbie Zakonu Trójcy Świętej w siedemnastym i osiemnastym stuleciu / [red. Joanna Daranowska-Lukaszewska]. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2002. С. 405–407.

⁶⁶⁶ Fitych T., ks. Impuls do walki... S. 115.

⁶⁶⁷ Fitych T., ks. Impuls do walki... S. 116.

⁶⁶⁸ ANK. Zespół Akta gubernialne. Sygnatura 29/67/0/3/12. Ark. 511–514.

⁶⁶⁹ ANK. Zespół Akta cyrkularne. Sygnatura 29/70/0/-/9. Ark. 865–899.

⁶⁷⁰ Wagner M. Wykup jeńców polskich z niewoli tureckiej i tatarskiej w końcu XVII wieku. *Ukraińska Orientalistika*. 2012. Wyp. 6. S. 30–31.

⁶⁷¹ Biblioteka Jagiellońska. Wydział rękopisów. Rkps. 6331. Materiały dotyczące kościołów i klasztorów na Litwie, Białorusi i Ukrainie z XVII–XIX w., zebrane przez Jana Marka Giżyckiego.

місію, тобто визволення невільників із полону, провели 18 акцій їх викупу в різних містах Криму і Туреччини, зокрема Бахчисараї та Константинополі, звільнивши таким чином 517 осіб і витративши на це 573 427 польських злотих⁶⁷².

Значимою ланкою кожної акції викупу була спеціальна експедиція, що вимагала завчасної ретельної підготовки. Спочатку проводилася копінтка підготовча, зокрема розвідувальна й дипломатична робота зі з'ясування, де і під чиєю безпосередньою владою перебувають полонені християни. Тільки після цього туди скеровувалися експедиційні групи, які зазвичай склалися з 3-х осіб: редемптора, тобто того, кому безпосередньо довірялося викуповувати полоненого, перекладача, а також провідника. Щоразу це була вкрай небезпечна подорож, оскільки траплялися випадки, коли тринітаріїв підступно обманювали і викупні операції не вдавалися. Нерідко траплялося, що під час цих експедицій ченці гинули, намагаючись врятувати життя бранців⁶⁷³.

У 1730 р. орден тринітаріїв налічував 250 монастирів, а наприкінці 18 ст. їх було вже близько 300⁶⁷⁴. Однак цю чернечу спільноту вкотре не оминули тяжкі випробування. Ще в період Реформації вона була заборонена в Німеччині. Декретом імператора Йосифа II від 17 березня 1783 р. її діяльність була скасована в Австрії. У 1789 р. революційні події у Франції призвели до націоналізації майна Римо-Католицької церкви та розпуску чернечих орденів, зокрема й тринітарського: тоді вони втратили контроль над 92-ма своїми чернечими осередками. З огляду на низку невірних утрат, зникла одна з гілок ордену тринітаріїв, а саме тринітарії старої формації. Іншій гілці ордену — тринітаріям босим удалося пережити складне 19 століття у нечисленних монастирях іспанської та італійської провінцій. У 1900 р. відбулося їх об'єднання⁶⁷⁵.

Нині в римо-католицькому Ордені Пресвятої Трійці функціонує три гілки: перша — чоловіча, друга — жіноча, монастирі якої почали діяти ще з 13 ст., і третя — терціарії, тобто миряни, котрі живуть згідно орденських правил поза межами монастиря, але беруть активну участь у житті ордену (офіційна дата постановня — 1584 р.).

На початок 21 ст. Орден Пресвятої Трійці складався з чотирьох провінцій, однієї віце-провінції, чотирьох вікаріатів і двох делегатур; він нарахову-

вав 98 монастирів і 569 членів, з яких 385 — священники. Тринітарські осередки нині функціонують в Італії, Іспанії, Франції, Німеччині, Австрії, Польщі, США, Канаді, Мексиці, Гватемалі, Пуерто-Рико, Колумбії, Бразилії, Перу, Болівії, Чилі, Аргентині, Індії, Конго та на Мадагаскарі⁶⁷⁶.

Сьогодні орден тринітаріїв — це найдавніша офіційна інституція Римо-Католицької Церкви, діяльність якої спрямована на багатоаспектне звільнення людей без застосування насилля, зокрема зброї. Ще на початку 20 ст., з огляду на суспільні трансформації глобального масштабу, цій чернечій спільноті довелося переосмислити традиційні погляди щодо змісту своєї діяльності. Спочатку з'явилася ідея викупу людей «із неволі незнайомості з Богом», згодом вона була зміщена у сферу проблеми формальної неволі та допомоги ув'язненим. Із часом тринітарії дійшли усвідомлення сенсу своєї місії як опіки виявів будь-якої фізичної чи духовної неволі, а також розв'язання проблеми переслідування християн⁶⁷⁷. Нині вони допомагають ув'язненим і полоненим усіх видів; присвячують себе парафіальному пастирському служінню, роботі у в'язницях, допомозі хворим у лікарнях, захисту християн, котрих переслідують за їхню віру, а також співпраці з міжнародними організаціями й місіонерськими орденами.

Орден Пресвятої Трійці, який упродовж усіх 825-ти років функціонування сприяв звільненню людей із полону, в наш час розробляє і втілює в життя нові напрями місіонерства. І якщо раніше його члени зосереджували зусилля на безпосередньому викупі християнських бранців із мусульманської неволі, тобто на фізичному звільненні людей, то нині вони займаються переважно їхнім духовним «викупом», реагуючи на різноманітні форми сучасного поневолення й узалежнення, зокрема такі, як наркоманія, алкоголізм, проституція, ігроманія (гемблінг), інтернет-залежність тощо⁶⁷⁸.

Отже, діяльність ордену тринітаріїв у наш час є значимою. Про його оригінальну духовність і «виняткову харизму» на порозі 21 ст. ішлося у листі Папи Римського Іоана Павла II до Генерального міністра Ордену Пресвятої Трійці отця Хосе Ернандеса Санчеса від 7 червня 1998 р. Із нагоди 800-ї річниці офіційного постановня цієї чернечої спільноти та затвердження її діяльності буллою Папи Інокентія III «Operante divinae dispositionis»

⁶⁷² Wołyński. Wspomnienie o Trynitarzach na Wołyniu, Podolu i Ukrainie. Kraków, 1909. S. 3, 4.

⁶⁷³ Кметь В. Про 517 християн... URL: <https://photo-lviv.in.ua/pro-517-hrystyian-vryatovanyh-z-turetskohopolonu-abomonahy-trynitariji-u-lvovi-video/>

⁶⁷⁴ Гаврилишин П. Чому Церква... URL: <https://prison-pastoral.blogspot.com/2012/07/blog-post.html>

⁶⁷⁵ Fitych T., ks. Impuls do walki... S. 116.

⁶⁷⁶ Гаврилишин П. Чому Церква... URL: <https://prison-pastoral.blogspot.com/2012/07/blog-post.html>

⁶⁷⁷ Kaczyński Ł. Trynitarze. Odpowiedź na różne niewole świata. URL: <https://www.ekai.pl/trynitarze-odpowiedz-na-rozne-niewole-swiata/>

⁶⁷⁸ Trynitarze i współczesne opętania człowieka. Niedziela PL. URL: <https://www.niedziela.pl/artykul/99022/nd/Trynitarze-i-wspolczesne-opetania>

(1198) понтифік писав: «Ваш орден зробив визволення пригноблених і любов до бідних визначальною рисою своєї місії в Церкві та світі, вірно наслідуючи святого засновника, який, підкоряючись внутрішньому заклику, відчував спонуку працювати задля спасіння християнських полонених... Через вісім століть така виняткова харизма все ще здається надзвичайно актуальною у сучасному багатокультурному соціальному контексті, позначеному напругою та викликами, які часом навіть критичні. Ця харизма зобов'язує тринітаріїв із мужністю та місіонерською сміливістю віднаходити нові форми евангелізації та людського прогресу, як це робив Іоан де Мафа впродовж усього свого життя»⁶⁷⁹.

У контексті сучасної практики підтримки ченцями Ордену Пресвятої Трійці християнських біженців, гонимих війною з власних країн, не можемо обійти увагою їхню діяльність у Польщі. Так, із весни 2022 р. під опікою насельників тринітарського монастиря у Кракові опинилося кількасот біженців з України, переважно жінок і дітей. У межах своїх можливостей вони також підтримували українських вимушених мігрантів, котрі знайшли прихисток в інших місцях Кракова. Зі словами: «Знаємо, що перед лицем драми, яка нині розігрується, нам вдасться створити локальну спільноту близькості, солідарності й чуйності», вони розгорнули серед місцевих парафіян активний збір пожертв (грошей, одягу, продуктів харчування) на їхні потреби⁶⁸⁰.

На очевидній злободенності праці ченців Ордену Пресвятої Трійці нещодавно вкотре наголосив Папа Римський Франциск. Так, 25 квітня 2022 р. під час аудієнції він зустрівся з учасниками міжнародної конференції, організованої спільнотою організації «Міжнародна Тринітарна Солідарність» (SIT). У своєму зверненні до присутніх Папа Франциск зокрема цитував з Євангелія від Луки, де йшлося про першу «проповідь» Ісуса Христа у синагозі Назарету: «І прибув Він у Назарет, де був вихований, увійшов своїм звичаєм суботнього дня в синагогу й встав, щоб читати. Йому подано книгу пророка Ісаї, і, розгорнувши книгу, він натрапив на місце, де було написано: “Господній Дух на мені, бо він мене помазав. Послав мене нести Добру Новину бідним, звіщати полоненим визволення, сліпим прозріння, випустити пригноблених на волю, оповістити рік Господній сприятливий”» (Лк 4:18). У цьому контексті понтифік зауважив, що у Христовій місії бере участь уся Трійця, яка водночас є взірцем для місії всієї Церкви. Це ж завдання тривалий

час виконує орден тринітаріїв, у самій назві якого присутня згадка про Святу Трійцю. На його переконання, орден тринітаріїв наслідує Ісуса Христа: «У вашому ордені Він знайшов унікальне, своєрідне вираження, я б сказав “буквальне”, трохи схоже на вбогість у святого Франциска, тобто зобов'язання викуповувати рабів. Щоб викупити когось, потрібно заплатити, а ви платите своїм життям. І це прекрасно. Ця харизма вкрай актуальна, на жаль! Це тому, що навіть у наш час, який вихвалюється скасуванням рабства, насправді є багато, занадто багато чоловіків і жінок, навіть дітей, доведених до життя в нелюдських умовах, поневолених»⁶⁸¹. Отже, Папою Римським наголошувалося, що й нашому часу притаманна безліч чинників, які актуалізують діяльність римо-католицького чернечого ордену з 830-річною історією викупу людей із полону. Нині ченці-тринітарії продовжують цю справу, рятуючи «людину в людині».

Отже, понад 830 років тому у Франції релігійними подвижниками Іоаном де Мафою і Феліксом де Валуа було засновано римо-католицький Орден Пресвятої Трійці (тринітаріїв). Суспільно-політичним фактором постановля цієї чернечої спільноти були хрестові походи, що актуалізували в тогочасному європейському суспільстві проблему становища християн, котрі перебували у полоні мусульман. Отож, провідним, проте не єдиним напрямом місіонерської роботи цього ордену, був викуп християнських бранців із мусульманської неволі й опіка над ними.

Упродовж кінця 12 — 19 ст. така турбота була багатовекторною: гостинність щодо подорожуючих і всіх потребуючих допомоги (надання притулку, благодійництво), піклування про хворих і нужденних (заснування шпиталів і будинків милосердя), організація освіти (відкриття і забезпечення шкіл). Водночас тринітарії активно займалися евангелізацією. Ставши, власне, релігійною благодійницькою інституцією, орден тринітаріїв із часом набув значного поширення у «всьому християнському світі», зокрема Європі, Азії, Африці й Америці.

На початку 20 ст., унаслідок втрати нагальності своєї історичної місії — викупу християнських полонених із мусульманського полону, тринітаріям довелося кардинально її переосмислити. Нині вони займаються переважно духовним звільненням «бранців» різних форм сучасного поневолення й узалежнення (алкоголізм, наркоманія, ігromанія тощо), рятуючи «людину в людині», а також моральною й матеріальною підтримкою тих, хто

⁶⁷⁹ Letter of Pope John Paul II to the Minister General of the Order of the Most Holy Trinity. URL: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1998/june/documents/hf_jp-ii_spe_19980607_trinitarios.html

⁶⁸⁰ Trynitarze. Zakon Przenajświętszej Trójcy. Strona główna. URL: <http://trynitarze.pl/>

⁶⁸¹ Папа: сьогодні все ще занадто багато рабства. *Vatikan News*. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2022-04/papa-mizhnarodna-trynitarna-solidarnist.html>

піддається дискримінації, зокрема з релігійних мотивів. Виходячи з глобальних загроз і небезпек сучасного світу, переконуємося, що після понад 800 років діяльності Орден Пресвятої Трійці,

спрямованої на здобуття і забезпечення найвищої цінності для людини — свободи, його суспільна значимість і, відповідно, харизма продовжують залишатися надзвичайно актуальними.

REFERENCES

- Havrylyshyn, P. (2012). Chomu Tserkva spokonviku dbaie pro svobodu liudyny? Bo tse naitinnishyi dar. Orden Trynitariiv [Why has the church been concerned about human freedom for centuries? Because it is the most valuable gift. The Trinitarian Order]. [in Ukrainian]. <https://prison-pastoral.blogspot.com/2012/07/blog-post.html>
- Fitych, T. (2014). Impuls do walki z nowymi formami niewolnictwa i osobowej degradacji. 800. rocznica śmierci założyciela zakonu trynitarzy — św. Jana z Mathy (1150–1213) [Impetus to fight new forms of slavery and personal degradation. 800th anniversary of the death of the founder of the Trinitarian Order — St. John of Mafa (1150–1213)]. *Studia Wroclawskie*, 16, 106–125 [in Polish].
- Kaczyński, Ł. (2018). Trynitarze. Odpowiedź na różne niewole świata [Trinitarians. The answer to the various unfreedoms of the world]. [in Polish]. <https://www.ekai.pl/trynitarze-odpowiedz-na-rozne-niewole-swiate/>
- Kmet, V. (2015). Pro 517 khrystyian, vryatovanykh z turetskoho polonu, abo monakhy-trynitarii u Lvovi (video) [About 517 Christians Rescued from Turkish Captivity or Trinitarian Monks in Lviv (video)]. [in Ukrainian]. <https://photo-lviv.in.ua/pro-517-hrystyian-vryatovanykh-z-turetskoho-polonu-abo-monakhy-trynitarii-u-lvovi-video/>
- Kravchenko, O., & Matros, O. (Comps.). (2017). Istoriiia sotsialnoi roboty [History of Social Work]. Uman [in Ukrainian].
- Mogilevskiy, I. (2014). Myloserdie v period rannego srednevekovia [Charity in the Early Middle Ages]. *History Illustrated*, 10, 80–89 [in Russian].
- Wagner, M. (2012). Wykup jeńców polskich z niewoli tureckiej i tatarskiej w końcu XVII wieku [Ransom of Polish Youths from Turkish and Tatar Captivity in the Late Seventeenth Century]. *Ukrainska Orientalistika*, 6, 29–35 [in Polish].
- Witko, A. (1999). Trynitarze [Trinitarians]. Kraków [in Polish].
- Witko, A. (2000). Gloria Tibi Trinitas et captivis libertas: del pasado y del presente de la Orden Trinitaria. Z przeszłości i terażniejszości Zakonu Trynitarzkiego [Gloria Tibi Trinitas et captivis libertas: The past and present of the Trinitarian Order]. [tł. Danuta Kucała]. Kraków [in Spanish & Polish].
- Witko, A. (2002). Sztuka w służbie Zakonu Trójcy Świętej w siedemnastym i osiemnastym stuleciu [Art in the service of the Order of the Holy Trinity in the seventeenth and eighteenth centuries]. (Ed.) Joanna Daranowska-Łukaszewska, Warszawa [in Polish].
- Witko, A. (2007). The Beginnings of the Order of the Most Holy Trinity and Its Rule. *Folia Historica Cracoviensia*, 13, 135–144 [in English].
- Wołyniak (1909). Wspomnienie o Trynitarzach na Wołyniu, Podolu i Ukrainie [Memories of the Trinitarians in Volyn, Podillia, and Ukraine]. Kraków [in Polish].

Дата надходження до редакції: 20.03.2024 р.

Дата схвалення до публікації: 01.04.2024 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)